

ปัจจัยที่มีผลต่อการใช้บัตรสินเชื่อเกษตรกรของลูกค้าธนาคาร เพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สาขาสิขมพู่ จังหวัดขอนแก่น

Factors affecting farmer credit card usage among the clients of Bank for Agriculture and Agricultural Cooperatives, Sichomphu Branch, Khon Kaen province

อัญญารัตน์ วรรณพันธ์¹ และ สาธิต อดิโต^{1*}

Uyarnat Wannapan¹ and Satit Aditto^{1*}

บทคัดย่อ: การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการใช้บัตรสินเชื่อเกษตรกรของเกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. ในสาขาสิขมพู่ จังหวัดขอนแก่น โดยทำการสัมภาษณ์ข้อมูลเกษตรกรตัวอย่าง จำนวน 98 ราย เทคนิคการวิเคราะห์องค์ประกอบ ได้ถูกนำมาใช้เพื่อรวมตัวแปรปัจจัยที่มีผลต่อการใช้บัตรสินเชื่อเกษตรกรที่มีความสัมพันธ์กันเพื่อสร้างเป็นองค์ประกอบ นอกจากนี้การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ ได้ถูกนำมาใช้เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกร กับองค์ประกอบที่มีผลต่อการใช้บัตรสินเชื่อเกษตรกร ผลการศึกษาพบว่า รายได้สุทธิที่เป็นเงินสดในภาคการเกษตร และขนาดพื้นที่ถือครองทำการเกษตรของเกษตรกร มีอิทธิพลต่อองค์ประกอบ “สิทธิประโยชน์และการส่งเสริมการขาย” อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ดังนั้น ธ.ก.ส. ควรดำเนินมาตรการเพิ่มสิทธิประโยชน์บัตรสินเชื่อเกษตรกร เฉพาะกลุ่มลูกค้า เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของเกษตรกรในอนาคต ทั้งนี้เพื่อกระตุ้นการใช้บัตรสินเชื่อเกษตรกร และขยายฐานสินเชื่อในภาคชนบท

คำสำคัญ: บัตรสินเชื่อเกษตรกร, ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร, การวิเคราะห์องค์ประกอบ

ABSTRACT: The main objective of this research was to examine the factors affecting farmer credit card usage among the clients of Bank for Agriculture and Agricultural Cooperatives (BAAC), Sichomphu branch in Khon Kaen province. The data were obtained from a face- to-face survey of 98 clients of the BAAC Sichomphu branch. Exploratory factor analysis and multiple regression analysis are applied to investigate the relationship between the BAAC clients' socioeconomic characteristics and farmer credit card usage components. The results indicate that some of the BAAC clients' socioeconomic characteristics such as net farm income and farm size are significantly impact the 'farmer credit card marketing strategy' component. The BAAC should provide the promotion strategies according to the client segmentation which can encourage further use of farmer credit card in order to enlarge the Thailand rural financial sector.

Keywords: Farmer credit card, Bank for Agriculture and Agricultural Cooperatives, Factor analysis

¹ ภาควิชาเศรษฐศาสตร์การเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จ.ขอนแก่น 40002

Department of Agricultural Economics, Faculty of Agriculture, Khon Kaen University, Khon Kaen 40002

* Corresponding author: asatit@kku.ac.th

บทนำ

โครงการบัตรสินเชื่อเกษตรกรของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ได้เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2555 ทั้งนี้เพื่อให้เกษตรกรสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้สะดวกมากขึ้น ลดการพึ่งพาเงินนอกระบบ ซึ่งในอดีตที่ผ่านมาการซื้อปัจจัยการผลิตของเกษตรกรส่วนใหญ่จะซื้อเป็นระบบเงินเชื่อจากร้านค้าหรือกลุ่มนายทุนในท้องถิ่น และเมื่อจำหน่ายผลผลิตแล้วจึงนำเงินค่าปัจจัยการผลิตพร้อมดอกเบี้ยไปชำระคืน ซึ่งเกษตรกรอาจได้รับความไม่เป็นธรรมจากการถูกเรียกเก็บดอกเบี้ยในอัตราสูงกว่าตลาด บัตรสินเชื่อเกษตรกรจึงเป็นทางเลือกหนึ่งโดยเกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. สามารถใช้บัตรสินเชื่อแทนเงินสดในการซื้อปัจจัยการผลิต ได้แก่ ปุ๋ย เมล็ดพันธุ์ ยาปราบศัตรูพืช อาหารสัตว์ อุปกรณ์เครื่องใช้ทางการเกษตร และสินค้าอุปโภคบริโภคที่จำเป็นในครัวเรือนได้ ทั้งนี้เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกรวดเร็วในการจัดซื้อสินค้าดังกล่าว โดยธนาคารจะกำหนดวงเงินบัตรสินเชื่อให้แก่เกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. และสามารถนำบัตรสินเชื่อเกษตรกรไปใช้ชำระค่าสินค้าหรือบริการกับร้านค้าที่ขึ้นทะเบียนไว้กับธนาคารได้ตามต้องการ ผ่านระบบหักตัดวงเงินตามบัตรสินเชื่อเกษตรกรแทนการชำระด้วยเงินสด เกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. จึงไม่ต้องนำเงินสดจำนวนมากติดตัวไปเพื่อชำระค่าสินค้าให้แก่ทางร้านค้า อีกทั้งยังเป็นการสร้างความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินจากมิฉฉาชีพ และเป็นการเพิ่มวงเงินหมุนเวียนแก่ระบบเศรษฐกิจในภาคชนบทอีกด้วย (ธ.ก.ส., 2557; สำนักบัตรสินเชื่อเกษตรกร, 2558)

จากข้อมูลสถิติการดำเนินงานโครงการบัตรสินเชื่อเกษตรกร พบว่า ณ สิ้นปี 2558 มียอดจำนวนสะสมของ

เกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. ที่มีบัตรสินเชื่อเกษตรกร จำนวน 4,221,460 ราย รวมวงเงินที่อนุมัติจำนวน 70,343 ล้านบาท เกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. มียอดใช้บัตรรวมทั้งสิ้น 28,975.96 ล้านบาท (Table 1) ทั้งนี้จากข้อมูลพบว่ามีในปี 2558 จังหวัดขอนแก่นมีจำนวนเกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. ใช้บัตรสินเชื่อเกษตรกรจำนวน 35,829 ราย มียอดใช้บัตรทั้งสิ้น 588.97 ล้านบาท และในส่วนของ ธ.ก.ส. สาขาสี่หมูปู พบว่า มีจำนวนเกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. ใช้บัตรสินเชื่อเกษตรกรจำนวน 2,992 ราย มียอดใช้บัตรทั้งสิ้น 68.16 ล้านบาท ซึ่งเพิ่มสูงกว่าในปี 2556 ที่มียอดใช้บัตรทั้งสิ้นเพียง 26.59 ล้านบาท (สำนักบัตรสินเชื่อเกษตรกร, 2558) จะเห็นได้ว่าการใช้จ่ายด้วยบัตรสินเชื่อกำลังเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายในกลุ่มเกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. ดังจะเห็นได้จากมียอดใช้จ่ายด้วยบัตรสินเชื่อเกษตรกรเพิ่มขึ้นทุกปี ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากสิทธิประโยชน์มากมายที่เกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. จะได้รับจากการใช้บัตรสินเชื่อเกษตรกร อาทิ เกษตรกรจะได้รับการงดคิดดอกเบี้ยการใช้จ่ายผ่านบัตร 30 วัน และหากเป็นการใช้จ่ายผ่านเครือข่ายผู้จำหน่ายปัจจัยการผลิตที่เข้าร่วมโครงการจะได้รับ การงดคิดดอกเบี้ยเป็นระยะเวลา 120 วัน ดังนั้นเกษตรกรจึงไม่ต้องเสียดอกเบี้ยหากทำการชำระหนี้บัตรภายใน 5 เดือน การได้รับส่วนลดราคาน้ำมันลิตรละ 7 สตางค์ (รวมไม่เกิน 100 ลิตร/ฤดูกาลผลิต) จากสถานีบริการน้ำมัน ปตท. และบางจาก โดยจะได้รับ การงดคิดดอกเบี้ย 30 วัน (วงเงินรวมในการซื้อน้ำมันไม่เกิน 3,000 บาท/ฤดูกาลผลิต) การได้รับกรมธรรม์คุ้มครองชีวิตและประกันอุบัติเหตุ และการได้รับสิทธิตรวจสุขภาพประจำปีในโรงพยาบาลของรัฐโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย เป็นต้น (ธ.ก.ส., 2557)

Table 1 Cumulative number of farmer credit card holders of Bank for Agriculture and Agricultural Cooperatives (BAAC), 2013-2015

Items	2013	2014	2015
Cumulative number of farmer credit card holders (persons)	4,174,516	4,203,422	4,221,460
Total amount of credit available (million baht)	68,024.93	65,249.00	70,343.00
Total amount of credit utilization (million baht)	22,685.50	25,471.71	28,975.96

Source: BAAC's Credit Card Bureau (2016)

Lawrence et al. (2003) ได้ศึกษาพฤติกรรมการใช้บัตรเครดิตของนักศึกษา Louisiana State University สหรัฐอเมริกา โดยมีจำนวนตัวอย่าง 595 ตัวอย่างสำรวจโดยการให้โปรชนียอิเล็กทรอนิกส์ ผลการศึกษาพบว่า นักศึกษาร้อยละ 51 มีวินัยทางการเงินโดยชำระหนี้บัตรเครดิตเต็มจำนวนทุกเดือน นักศึกษาร้อยละ 23 มีหนี้บัตรเครดิตมากกว่า 1,000 US\$ นักศึกษาส่วนใหญ่ใช้บัตรเครดิตซื้อสินค้าประเภทเสื้อผ้าแฟชั่น รองลงมาได้แก่ ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับรถยนต์ และค่าอาหาร ดังนั้นควรกำกับดูแลมาตรการส่งเสริมการขายของร้านค้าในมหาวิทยาลัยที่รับชำระค่าสินค้า/บริการด้วยบัตรเครดิตที่มีการแข่งขันกันอย่างรุนแรง และส่งเสริมความรู้ในเรื่องการจัดการการเงินให้กับนักศึกษาเพื่อป้องกันการเกิดภาวะหนี้บัตรเครดิตต่างชำระของนักศึกษา Safakli (2007) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการเป็นเจ้าของและใช้บัตรเครดิตของประชาชนในสาธารณรัฐไซปรัส โดยใช้วิธีการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจ (Exploratory factor analysis) พบว่า ความสะดวก (Convenience) และ การใช้งานง่ายและปลอดภัย (Easiness and safety) เป็นองค์ประกอบหลักที่มีความสำคัญต่อการใช้บัตรเครดิตของประชาชนชาวไซปรัส นอกจากนี้ปัจจัยส่วนประสมการตลาด (Marketing mix factors) ได้ถูกนำมาใช้ในการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการใช้บัตรเครดิตในหลายรายงานการศึกษา อาทิ สามารถ บันแก้ว (2556) พบว่า ปัจจัยด้านกระบวนการ (Process) ได้แก่ อนุมัติบัตรสินเชื่อเกษตรกรได้อย่างรวดเร็ว ขั้นตอนในการยื่นสมัครไม่ยุ่งยาก ปัจจัยด้านผลิตภัณฑ์ (Product) ได้แก่ รูปแบบบัตรสวยงาม การใช้งานบัตรสินเชื่อเกษตรกรมีขั้นตอนที่ง่ายไม่ยุ่งยาก ปัจจัยด้านราคา (Price) ได้แก่ อัตราดอกเบี้ยต่ำ และปลอดค่าธรรมเนียม ปัจจัยด้านบุคลากร (People) ได้แก่ พนักงานมีอัธยาศัยที่ดีและเป็นกันเอง เป็นกลุ่มปัจจัยที่มีความสำคัญในระดับมาก ที่มีผลต่อการเลือกใช้บริการสินเชื่อเกษตรกรของเกษตรกรลูกค้า อ.ก.ส. ในอำเภอบ้านไผ่ จังหวัดลำพูน รัตนภรณ์ (2557) พบว่า รูปแบบบัตรที่หลากหลาย และการไม่เก็บค่าธรรมเนียมแรกเข้าและรายปี เป็น

ปัจจัยส่วนประสมการตลาดสำคัญที่มีผลต่อการเลือกใช้บริการบัตรเครดิตของธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน) และวัชร (2545) พบว่า ปัจจัยด้านผลิตภัณฑ์ ได้แก่ การใช้แทนเงินสดเพื่อชำระค่าสินค้าได้ ปัจจัยด้านราคา ได้แก่ สามารถผ่อนชำระค่าใช้บริการได้ เป็นกลุ่มปัจจัยที่มีความสำคัญในระดับมากที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกใช้บริการบัตรเครดิตของธนาคารทหารไทย จำกัด (มหาชน) นอกจากนี้ยังพบว่า ลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมบางประการของผู้ถือบัตรเครดิต ได้แก่ ระดับการศึกษา อาชีพ และระดับรายได้ มีความสำคัญต่อการเลือกใช้บริการบัตรเครดิตที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ดังนั้นการศึกษปัจจัยที่มีผลต่อการใช้บัตรสินเชื่อเกษตรกรของเกษตรกรลูกค้า อ.ก.ส. จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจ ทั้งนี้เพื่อนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงวิธีการดำเนินงานโครงการบัตรสินเชื่อเกษตรกรให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น รวมทั้งใช้เป็นข้อมูลสนับสนุนการวางแผนและปรับปรุงการให้บริการของธนาคารให้สอดคล้องกับความต้องการของลูกค้าในอนาคต

วิธีการศึกษา

งานวิจัยครั้งนี้ได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเกษตรกรลูกค้า อ.ก.ส. ในอำเภอสีชมพู จังหวัดขอนแก่น ที่มีจำนวนผู้ใช้บัตรสินเชื่อเกษตรกรทั้งหมด 2,952 ราย (สำนักบัตรสินเชื่อ, 2558) การกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างใช้วิธีการกำหนดขนาดตัวอย่างแบบทราบบจำนวนประชากร ตามสูตรของ Yamanae ดังนี้

$$n = \frac{N}{1+Ne^2} \quad (1)$$

กำหนดให้ n = ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง

N = จำนวนประชากร

e = ค่าความคาดเคลื่อน (กำหนดร้อยละ 10)

ดังนั้นขนาดกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้จึงมีจำนวน 98 ราย โดยใช้วิธีการเลือกตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง เพื่อเลือกกลุ่มตัวอย่างเกษตรกรลูกค้า อ.ก.ส. ที่มีและเคยใช้จ่ายผ่านบัตรสินเชื่อเกษตรกร

ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบพบกันโดยตรง ใช้แบบสอบถามแบบมีโครงสร้างเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเกษตรกรตัวอย่าง และได้ดำเนินการเก็บข้อมูลระหว่างเดือนกรกฎาคม ถึง กันยายน 2558

สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งการดำเนินงานเป็น 3 ขั้นตอนดังนี้ ขั้นตอนที่ 1 ปัจจัยที่มีผลต่อการใช้บัตรสินเชื่อเกษตรกร จำนวน 15 ปัจจัย ซึ่งได้จากปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด ซึ่งจะถูกจัดลำดับความสำคัญด้วยค่า Likert scale 5 ระดับ (ระดับ 1 สำคัญต่อการใช้บัตรสินเชื่อมากที่สุด ถึง ระดับ 5 สำคัญต่อการใช้บัตรสินเชื่อมากที่สุด) เพื่อพิจารณาว่าปัจจัยใดที่เกษตรกรตัวอย่างเห็นว่า มีผลต่อการใช้บัตรสินเชื่อเกษตรกร ขั้นตอนที่ 2 เทคนิคการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจ (Exploratory factor analysis) และวิธีการ

หมุนแกนตัวแปรโดยให้องค์ประกอบต่างๆ เป็นอิสระต่อกันแบบ Varimax Orthogonal rotation จะถูกใช้เพื่อลดจำนวนตัวแปรปัจจัยที่มีผลต่อการใช้บัตรสินเชื่อเกษตรกรในงานวิจัยชิ้นนี้ และค่าน้ำหนักองค์ประกอบ (Factor loading) ที่จุดตัด ± 0.5 จะถูกใช้เป็นเกณฑ์เพื่อพิจารณาว่าตัวแปรใดควรจัดอยู่ในองค์ประกอบใด (Hair, 2006) ขั้นตอนที่ 3 กลุ่มตัวแปรที่ได้จากการวิเคราะห์องค์ประกอบ จะนำไปวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ (Multiple regression) เพื่อหาค่าความสัมพันธ์ระหว่างสภาพเศรษฐกิจสังคมบางประการของเกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. กับองค์ประกอบที่มีผลต่อการใช้บัตรสินเชื่อเกษตรกร โดยสมการที่ใช้ในการวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณสามารถแสดงได้ดังนี้

$$FCU_i = b_0 + b_1GEN + b_2AGE + b_3EDU + b_4EXP + b_5DEBT + b_6INC + b_7LAND + e \quad (2)$$

โดยกำหนดให้

FCU_i คือ องค์ประกอบการใช้บัตรสินเชื่อเกษตรกร i (จากการวิเคราะห์องค์ประกอบ)

b_i คือ ค่าสัมประสิทธิ์การถดถอย (regression coefficient)

GEN คือ เพศของเกษตรกร

AGE คือ อายุของเกษตรกร (ปี)

EDU คือ ระดับการศึกษาสูงสุด

EXP คือ ประสบการณ์ในการเป็นลูกค้า ธ.ก.ส. (ปี)

$DEBT$ คือ จำนวนหนี้สินค้างชำระ (บาท)

INC คือ รายได้สุทธิที่เป็นเงินสดในภาคการเกษตร (บาท)

$LAND$ คือ ขนาดพื้นที่ถือครองทำการเกษตร (ไร่)

e คือ ค่า error term

ผลการศึกษาและวิจารณ์

1. สภาพเศรษฐกิจและสังคมบางประการของเกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส.

ผลการศึกษาสภาพเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. ในสาขาสีชมพู จังหวัดขอนแก่น

พบว่า เกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส ร้อยละ 60.2 เป็นเพศชาย ส่วนใหญ่ร้อยละ 41.8 มีอายุระหว่าง 51-60 ปี โดยมีอายุเฉลี่ย 52.7 ปี เกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. ส่วนใหญ่ร้อยละ 73.5 จบการศึกษาระดับประถมศึกษา รองลงมา ร้อยละ 25.5 จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาหรือประกาศนียบัตรวิชาชีพ ในรอบปีการเพาะปลูก 2557/58 เกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. ร้อยละ 48.0 มีรายได้สุทธิที่เป็นเงินสดในภาคการเกษตรระหว่าง 50,001-150,000 บาท โดยมีรายได้สุทธิที่เป็นเงินสดในภาคการเกษตรเฉลี่ย 117,184.8 บาท/ครัวเรือน รายได้ที่เป็นเงินสดในภาคการเกษตรส่วนใหญ่ ร้อยละ 75.4 มาจากการปลูกอ้อย รองลงมา ร้อยละ 12.1 มาจากการทำนา และรายจ่ายที่เป็นเงินสดในภาคการเกษตรส่วนใหญ่ ร้อยละ 27.2 เป็นค่าปุ๋ยเคมี รองลงมา ร้อยละ 22.4 เป็นค่าจ้างแรงงาน เกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. ส่วนใหญ่ ร้อยละ 39.8 มีขนาดพื้นที่ถือครองทำการเกษตรน้อยกว่า 15 ไร่ โดยมีขนาดพื้นที่ถือครองทำการเกษตรเฉลี่ย 24.8 ไร่/ครัวเรือน จากสถิติของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2558) พบว่า ในปีการเพาะปลูก 2557/58 เกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีรายได้สุทธิที่เป็นเงินสดในภาคการเกษตร

เฉลี่ย 32,574 บาท/ครัวเรือน และมีขนาดพื้นที่ถือครองทางการเกษตรเฉลี่ย 23.56 ไร่/ครัวเรือน สาเหตุที่ทำให้รายได้สุทธิในภาคการเกษตรของเกษตรกรในเขตพื้นที่ศึกษาสูงกว่าค่าเฉลี่ยของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ น่าจะเนื่องมาจากการปลูกอ้อยซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจที่สร้างรายได้จำนวนมากให้กับเกษตรกรในเขตพื้นที่ศึกษา ในส่วนการศึกษาระยะหนึ่งสินค่าง พบว่า ในปี 2558 เกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. ร้อยละ 54.1 มีจำนวนหนี้สินค่างทั้งหมดเฉลี่ย 150,001 บาท โดยมีจำนวนหนี้สินค่างทั้งหมดเฉลี่ย 199,800 บาท โดยแบ่งเป็นเงินกู้ระยะสั้นเฉลี่ย 82,490 บาท เงินกู้ระยะยาวเฉลี่ย 98,269 บาท และเงินกู้ฉุกเฉินเฉลี่ย 19,041 บาท และยังพบว่า เกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. ร้อยละ 73.5 มีภาระการกู้ยืมเงินจากแหล่งเงินกู้นอก เกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. ร้อยละ 52.0 เป็นลูกค้าของธนาคารเป็นระยะเวลา นานกว่า 15 ปี โดยมีระยะเวลาในการเป็นลูกค้าของธนาคารเฉลี่ย 15.5 ปี

2. พฤติกรรมการใช้บัตรสินเชื่อเกษตรกร

สำหรับพฤติกรรมการใช้บัตรสินเชื่อเกษตรกรของเกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. สาขาสีชมพู จังหวัดขอนแก่น พบว่า เกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. ส่วนใหญ่ร้อยละ 81.6

มีความถี่ในการใช้บัตรสินเชื่อเกษตรกร 1-2 ครั้ง/ปี โดยมีจำนวนความถี่ในการใช้บัตรสินเชื่อเกษตรกรเฉลี่ย 2.2 ครั้ง/ปี โดยเกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. ร้อยละ 49.2 ใช้บัตรสินเชื่อเกษตรกรในการซื้อปุ๋ย รองลงมาใช้เพื่อซื้อยาปราบศัตรูพืช และวัสดุอุปกรณ์ทางการเกษตร ตามลำดับ และจากการศึกษายังพบว่า เกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. ร้อยละ 61.2 ใช้บัตรสินเชื่อเกษตรกรในการซื้อปัจจัยการผลิตในช่วงต้นฤดูการผลิตระหว่างเดือนกรกฎาคม-กันยายน เกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. ร้อยละ 49.0 มีการใช้จ่ายผ่านบัตรสินเชื่อเกษตรกรต่อครั้งน้อยกว่า 5,000 บาท โดยมีค่าใช้จ่ายผ่านบัตรสินเชื่อเกษตรกรเฉลี่ย 8,957.14 บาท/ครั้ง (Table 2)

ส่วนแหล่งข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโครงการบัตรสินเชื่อเกษตรกร พบว่า เกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. ร้อยละ 40.6 ทราบข้อมูลข่าวสารโครงการบัตรสินเชื่อเกษตรกรจากพนักงาน ธ.ก.ส. รองลงมาทราบข้อมูลข่าวสารจากเพื่อนเกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. และผู้นำชุมชน ตามลำดับ ส่วนผู้ที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเข้าร่วมโครงการ พบว่า เกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. ร้อยละ 32.2 ตอบว่าตัดสินใจเข้าร่วมโครงการบัตรสินเชื่อเกษตรกรด้วยตนเอง รองลงมา ตัดสินใจเข้าร่วมโครงการตามคำแนะนำของพนักงาน ธ.ก.ส.

Table 2 Farmer credit card usage behavior of the clients of BAAC Sichomphu branch (n=98)

Item	Amount	Percentage
Purchases using farmer credit card ^a		
Fertilizer	94	49.2
Pesticide/Herbicide	56	29.3
Farming materials	24	12.6
Gasoline	10	5.2
Seed	7	3.7
Frequency of farmer credit card use (per year)		
Mean		2.23
SD		1.79
Average total farmer credit card spend (baht per time)		
Mean		8,957.14
SD		7,224.50

^a Percentage of responses

3. ปัจจัยที่มีผลต่อการใช้บัตรสินเชื่อเกษตรกร

ผลการศึกษานี้พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการใช้บัตรสินเชื่อเกษตรกรของเกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. สาขาสีชมพู จังหวัดขอนแก่น พบว่า ปัจจัยที่เกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. ให้ความสำคัญในระดับมากที่สุด ได้แก่ วิธีการใช้บัตรสินเชื่อเกษตรกรง่าย ($\bar{x} = 4.69$) ไม่เสียค่าธรรมเนียมแรกเข้าและค่าธรรมเนียมรายปี ($\bar{x} = 4.64$) สร้างความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินจากมิจฉาชีพ ($\bar{x} = 4.62$) สามารถซื้อปัจจัยการผลิตได้สะดวกรวดเร็วขึ้น ($\bar{x} = 4.54$) ช่วยลดการกู้ยืมเงินนอกระบบ ($\bar{x} = 4.30$) และการได้รับการบริการที่ดีจากร้านค้าที่เข้าร่วมโครงการ ($\bar{x} = 4.21$) ส่วนปัจจัยที่เกษตรกรลูกค้า

ธ.ก.ส. ให้ความสำคัญในระดับมากที่สุด ได้แก่ ความมั่นคงและชื่อเสียงของธนาคารผู้ออกบัตร ($\bar{x} = 4.18$) ช่วยเพิ่มทางเลือกและลดค่าใช้จ่ายในการจัดหาปัจจัยการผลิต ($\bar{x} = 4.16$) สามารถใช้ซื้อปัจจัยการผลิตและสินค้าอื่นได้หลากหลาย ($\bar{x} = 3.92$) และรูปแบบบัตรมีความเป็นเอกลักษณ์ ($\bar{x} = 3.66$) (Table 3) ซึ่งผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับการศึกษาของ Safakli (2007) สามารถ (2556) และ รัตนาภรณ์ (2557) ที่พบว่า ขั้นตอนการใช้งานบัตรง่ายปลอดภัย ความสะดวกและการเรียกเก็บค่าธรรมเนียมทั้งแรกเข้าและรายปีต่ำ เป็นปัจจัยสำคัญในระดับมากที่สุดต่อการใช้บัตรสินเชื่อของประชาชนโดยทั่วไป

Table 3 Average score of factors influencing farmer credit card usage among the clients of BAAC Sichomphu branch ($n=98$)

Item	Mean ^a (\bar{x})	SD
Farmer credit card has a unique design (Item 1)	3.66	0.77
Good reputation and stability of BAAC (Item 2)	4.18	0.66
Convenience of using farmer credit card to purchase farm inputs (Item 3)	4.54	0.72
Easiness to use of farmer credit card (Item 4)	4.69	0.62
Reduce the incidence of borrowing from informal lenders (Item 5)	4.30	0.74
Using farmer credit card can be more safe and secure instead of holding cash (Item 6)	4.62	0.62
Increase the alternatives and reduce costs in the supply of inputs (Item 7)	4.16	0.71
No entrance and annual farmer credit card fees (Item 8)	4.64	0.61
Have a long grace period (Item 9)	3.30	0.76
The number of retail stores participating in the farmer credit card project are adequate and located in community centre (Item 10)	3.46	0.89
Can purchase wide range of farm inputs from the retail stores of the farmer credit card project (Item 11)	3.92	1.01
Safe and easy to pay your farmer credit card bill (Item 12)	3.38	0.73
Get some discounts from the retail stores of the farmer credit card project (Item 13)	3.50	0.86
Interest-free installment payment (Item 14)	3.55	0.98
Received a good services from the retail stores of the farmer credit card project (Item 15)	4.21	0.74

^a Likert scale is employed from 1 (not at all important) to 5 (extremely important). The average score of 1.00-1.80=not at all important, 1.81-2.60=slightly important, 2.61-3.40=moderately important, 3.41-4.20=somewhat important and 4.21-5.00=extremely important.

Source: Field survey, 2015

4. ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบ

ผลการศึกษาค่าน้ำหนักองค์ประกอบปัจจัยที่มีผลต่อการใช้บัตรสินเชื่อเกษตรกรของเกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. สาขาสีชมพู จังหวัดขอนแก่น ด้วยวิธี Principal analysis และวิธีหมุนแกนตัวแปรแบบ Varimax

orthogonal rotation ได้แสดงใน Table 4 ก่อนทำการวิเคราะห์องค์ประกอบชุดข้อมูลได้ถูกทดสอบความเหมาะสม โดยมีค่า Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) เท่ากับ 0.77 และผลการทดสอบ Bartlett's Test of Sphericity มีนัยสำคัญทางสถิติ ($\chi^2=675.07, P<0.01$)

ซึ่งถือว่าชุดข้อมูลดังกล่าวมีความเหมาะสมที่จะใช้ในการใช้วิเคราะห์องค์ประกอบ แต่อย่างไรก็ตามมีตัวแปรปัจจัยที่มีผลต่อการใช้บัตรสินเชื่อเกษตรกร 3 ปัจจัย ได้แก่ ช่วยเพิ่มทางเลือกและลดค่าใช้จ่ายในการจัดหาปัจจัยการผลิต (Item 7) สามารถใช้ซื้อปัจจัยการผลิตและสินค้าอื่นได้หลากหลาย (Item 11) และมีระยะเวลาปลอดดอกเบี้ยนาน (Item 9) ถูกตัดออกจากการวิเคราะห์เนื่องจากมีค่าความสัมพันธ์กันของตัวแปร (Communality) ต่ำ เนื่องจากตัวแปรปัจจัยดังกล่าวมีความสัมพันธ์กันกับตัวแปรอื่นๆ ในชุดข้อมูลน้อย โดยมีค่าเท่ากับ 0.252 0.478 และ 0.500 ตามลำดับ

จาก Table 4 พบว่า การวิเคราะห์องค์ประกอบสามารถแบ่งองค์ประกอบได้เป็น 3 องค์ประกอบ (FCU 1-3) จาก 12 ตัวแปรปัจจัยที่มีผลต่อการใช้บัตรสินเชื่อ

เกษตรกร โดยทั้ง 3 องค์ประกอบสามารถอธิบายความแปรปรวน (Total variance) ได้ร้อยละ 72.56 โดยค่า Cronbach's Alpha ขององค์ประกอบทั้ง 3 มีค่าอยู่ระหว่าง 0.748 - 0.865 แสดงว่าองค์ประกอบทั้ง 3 มีความสอดคล้องภายใน (Internal consistency) องค์ประกอบ FCU ถูกตั้งชื่อใหม่ตามค่าถ่วงน้ำหนักของตัวแปรในแต่ละองค์ประกอบดังนี้ องค์ประกอบ FCU1 ถูกตั้งชื่อใหม่เป็น “ความสะดวก (Convenience)” องค์ประกอบ FCU2 ถูกตั้งชื่อใหม่เป็น “มาตรการส่งเสริมการตลาดบัตรสินเชื่อเกษตรกร (Farmer credit card marketing strategy)” และองค์ประกอบ FCU3 ถูกตั้งชื่อใหม่เป็น “ใช้งานง่ายปลอดภัย (Easiness and safety)” ซึ่งผลการศึกษามีความสอดคล้องกับผลการศึกษาของ Safakli (2007)

Table 4 Varimax rotated factor loadings of factors influencing farmer credit card usage among the clients of BAAC Sichomphu branch ($n=98$)

Item	Factor ^a			Communality
	FCU1	FCU2	FCU3	
Convenience of using farmer credit card to purchase farm inputs (Item 3)	0.856	0.022	-0.114	0.746
Reduce the incidence of borrowing from informal lenders (Item 5)	0.831	-0.028	-0.092	0.700
Farmer credit card has a unique design (Item 1)	0.810	0.073	0.164	0.688
No entrance and annual farmer credit card fees (Item 8)	0.713	0.364	0.198	0.680
Good reputation and stability of BAAC (Item 2)	0.678	0.190	0.377	0.638
Safe and easy to pay your farmer credit card bill (Item 12)	0.085	0.890	0.093	0.807
Interest-free installment payment (Item 14)	-0.151	0.856	0.169	0.785
Received a good services from the retail stores of the farmer credit card project (Item 15)	0.080	0.843	0.029	0.717
Get some discounts from the retail stores of the farmer credit card project (Item 13)	0.487	0.681	0.156	0.726
The number of retail stores participating in the farmer credit card project are adequate and located in community centre (Item 10)	0.468	0.669	-0.087	0.675
Easiness to use of farmer credit card (Item 4)	0.006	0.093	0.893	0.807
Using farmer credit card can be more safe and secure instead of holding cash (Item 6)	0.117	0.077	0.848	0.739
Eigenvalues	4.760	2.348	1.599	
Percent of total variance explained	39.665	19.569	13.328	
Cumulative percent of the variance explained	39.665	59.234	72.562	
Cronbach's Alpha	0.856	0.865	0.748	
Number of variables	5	5	2	

^a Factor loading for an absolute values greater than 0.5 are in bold.

Source: Field survey, 2015

5. ความสัมพันธ์ระหว่างสภาพเศรษฐกิจและสังคมบางประการของเกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. กับองค์ประกอบที่มีผลต่อการใช้บัตรสินเชื่อเกษตรกร

ผลการศึกษาค้นคว้าความสัมพันธ์ระหว่างสภาพเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. กับองค์ประกอบที่มีผลต่อการใช้บัตรสินเชื่อเกษตรกร ได้แสดงใน Table 5 พบว่า สมการที่ 2 ตัวแปรอิสระและตัวแปรตามมีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P < 0.05$) และมีค่าสัมประสิทธิ์การทำนาย (Coefficient of determination; R^2) เท่ากับ 0.174

ผลการศึกษาจากสมการที่ 2 พบว่า รายได้สุทธิที่เป็นเงินสดในภาคการเกษตร มีอิทธิพลในทางลบ (Negatively related) กับ มาตรการส่งเสริมการตลาดบัตรสินเชื่อเกษตรกร (FCU2) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P < 0.01$) ซึ่งสามารถอธิบายได้ว่า เกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. ที่มีรายได้สุทธิที่เป็นเงินสดในภาคการเกษตรน้อย ต่างให้ความสำคัญกับมาตรการส่งเสริมการตลาดบัตรสินเชื่อเกษตรกร ว่ามีผลต่อการใช้บัตรสินเชื่อเกษตรกร ทั้งนี้หาก ธ.ก.ส. มีการเพิ่มมาตรการส่งเสริมการตลาดบัตรสินเชื่อเกษตรกรให้มากขึ้น

มีความหลากหลาย และตรงกับความต้องการของเกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. ที่เป็นเกษตรกรรายย่อยมีรายได้สุทธิที่เป็นเงินสดในภาคการเกษตรน้อย จะมีผลทำให้เกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. กลุ่มดังกล่าวมีการใช้จ่ายผ่านบัตรสินเชื่อเกษตรกรมากขึ้น

ขนาดพื้นที่ถือครองทางการเกษตร มีอิทธิพลในทางบวก (Positively related) กับ มาตรการส่งเสริมการตลาดบัตรสินเชื่อเกษตรกร (FCU2) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P < 0.01$) ซึ่งสามารถอธิบายได้ว่า เกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. ที่มีฟาร์มขนาดใหญ่ ต่างให้ความสำคัญกับมาตรการส่งเสริมการตลาดบัตรสินเชื่อเกษตรกรว่ามีผลต่อการใช้บัตรสินเชื่อ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากเกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. ที่มีฟาร์มขนาดใหญ่มีการดำเนินกิจกรรมทางการเกษตรในฟาร์มที่หลากหลาย ทำให้ความต้องการใช้ปัจจัยการผลิตและเงินทุนหมุนเวียนในฟาร์มมีมากขึ้น ดังนั้นบัตรสินเชื่อเกษตรกรจึงเป็นทางเลือกหนึ่งที่เกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. ที่มีฟาร์มขนาดใหญ่ใช้เพื่อซื้อปัจจัยการผลิตสำหรับการผลิตสินค้าเกษตรในฟาร์ม

Table 5 Multivariate regression of the farmer credit card usage components and socioeconomic characteristics of the clients of BAAC Sichomphu branch ($n=98$)^a

Independent variable	Farmer credit card usage components		
	FCU1	FCU2	FCU3
Constant	0.400	0.084	0.402
Gender ^b	-0.175	0.163	0.528**
Age	-0.015	-0.001	-0.017
Highest education ^c	0.172	0.090	0.021
Customer experience with BAAC	0.025	-0.008	0.017
Outstanding debt	1.680E-7	-9.236E-7	5.349E-7
Net farm income	-2.074E-7	-5.714E-6***	-4.323E-7
Farm size	0.001	0.034***	-0.006
R^2	0.048	0.174**	0.094

^a The numbers in the table are regression coefficients. Variables and models significant at *($P < 0.1$), **($P < 0.05$) and ***($P < 0.01$); ^b 1, if the client is male, 0 if the client is female; ^c 1, if the highest education of the client is secondary school or higher, 0 if primary school education or less.

Source: Field survey, 2015

สรุปและข้อเสนอแนะ

เกษตรกรลูกค้า อ.ก.ส. สาขาสีชมพู จังหวัดขอนแก่น ให้ความสำคัญกับ วิธีการใช้บัตรเครดิตเชื่อเกษตรกรง่าย การไม่เสียค่าธรรมเนียมแรกเข้าและค่าธรรมเนียมรายปี และสามารถสร้างความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินจากมิจฉาชีพ เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการใช้บัตรเครดิตเชื่อเกษตรกรที่มีความสำคัญในระดับมากที่สุด การวิเคราะห์องค์ประกอบสามารถช่วยหาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยและลดจำนวนปัจจัยที่มีผลต่อการใช้บัตรเครดิตเชื่อเกษตรกร จำนวน 15 ปัจจัย ให้เหลือ 3 องค์ประกอบ ได้แก่ ความสะดวก มาตรการส่งเสริมการตลาดบัตรเครดิตเชื่อเกษตรกร และการใช้งานง่ายปลอดภัย นอกจากนั้นผลการศึกษากาวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ พบว่า สภาพเศรษฐกิจและสังคมบางประการของเกษตรกรลูกค้า อ.ก.ส. ได้แก่ รายได้สุทธิที่เป็นเงินสดในภาคการเกษตร และขนาดพื้นที่ถือครองทางการเกษตร มีความสัมพันธ์กับ มาตรการส่งเสริมการตลาดบัตรเครดิตเชื่อเกษตรกร อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ภาครัฐ และ อ.ก.ส. ควรให้ความสำคัญกับ นโยบายกระตุ้นการใช้บัตรเครดิตเชื่อเกษตรกร เพื่อเป็นการขยายฐานสินเชื่อและเป็นการเพิ่มเงินทุนหมุนเวียนในภาคชนบท ดังนี้ 1) อ.ก.ส ควรพิจารณา ดำเนินมาตรการเพิ่มสิทธิประโยชน์บัตรเครดิตเชื่อเกษตรกรเฉพาะกลุ่มลูกค้า (Segment marketing) โดยการกำหนดกลยุทธ์ทางการตลาดให้แตกต่างกันสำหรับแต่ละกลุ่มลูกค้า (Kotler et al., 2004) อาทิ การเพิ่มส่วนลดร้านค้า หรือ การลดอัตราดอกเบี้ยพิเศษ สำหรับกลุ่มลูกค้าที่ต้องใช้ปัจจัยการผลิตจำนวนมาก เช่น เกษตรกรที่มีขนาดพื้นที่ทำการเกษตรขนาดใหญ่ มีรายได้ในภาคการเกษตรจำนวนมาก ฯลฯ ทั้งนี้เพื่อกระตุ้นการใช้จ่ายผ่านบัตรเครดิตเชื่อเกษตรกรของลูกค้า กลุ่มนี้ให้เพิ่มขึ้น และควรเน้นการดำเนินมาตรการเพิ่มสิทธิประโยชน์ในช่วงต้นฤดูการผลิต 2) อ.ก.ส. ควรมีระบบติดตามการชำระหนี้บัตรเครดิตเชื่อเกษตรกรของเกษตรกรลูกค้าอย่างใกล้ชิด เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้

เกิดหนี้ค้างชำระ ไม่เป็นการเพิ่มภาระหนี้กับครัวเรือนเกษตรกร และไม่เกิดการกักเงินนอกระบบ 3) ภาครัฐควรเร่งส่งเสริมการให้ความรู้พื้นฐานด้านการเงิน (Financial literacy) แก่เกษตรกร เพื่อให้เกษตรกรในภาคชนบทสามารถวางแผนรายรับรายจ่าย การลงทุน และการบริหารหนี้สินครัวเรือน อย่างมีประสิทธิภาพ

คำขอบคุณ

งานวิจัยชิ้นนี้ได้รับทุนอุดหนุนการค้นคว้าและวิจัย ในการทำวิทยานิพนธ์หรือการศึกษาคณะบริหารศึกษาศาสตร์ ในการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น ปีการศึกษา 2558 ผู้วิจัยขอขอบคุณผู้จัดการสาขาและพนักงาน อ.ก.ส. สาขาสีชมพู ทุกท่านที่ให้ความช่วยเหลืออำนวยความสะดวกต่างๆ และขอบคุณเกษตรกรลูกค้า อ.ก.ส. สาขาสีชมพู ที่ให้ความร่วมมือและกรุณาให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการทำงานวิจัยชิ้นนี้

เอกสารอ้างอิง

- ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร. 2557. โครงการบัตรเครดิตเชื่อเกษตรกร. แหล่งข้อมูล: <http://www.baac.or.th>. ค้นเมื่อ 15 กันยายน 2557.
- รัตนภรณ์ บุญแดง. 2557. การศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการเลือกถือบัตรเครดิตของธนาคารพาณิชย์ กรณีศึกษา ประชาชนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ. คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- วัชรระ พิมพ์ประเสริฐ. 2545. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกบัตรเครดิตของธนาคารทหารไทย จำกัด (มหาชน) สาขาโพธิ์พิสัย จังหวัดหนองคาย. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสารคาม.
- สามารถ ปันแก้ว. 2556. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเลือกใช้บัตรเครดิตเชื่อเกษตรกร ในอำเภอบ้านไผ่ จังหวัดลำพูน. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. 2558. สารสนเทศเศรษฐกิจการเกษตรรายสินค้า ปี 2558. แหล่งข้อมูล: <http://www.oae.go.th>. ค้นเมื่อ 4 กรกฎาคม 2559.
- สำนักบัตรเครดิตเชื่อเกษตรกร. 2558. ข้อมูลบัตรเครดิตเชื่อเกษตรกร. แหล่งข้อมูล: <http://baacnet/creditcard/know.html>. ค้นเมื่อ 5 มกราคม 2558.

- Hair, J.F. 2006. Multivariate data analysis. 6th ed. Pearson Prentice Hall, New Jersey.
- Kotler, P., L. Brown, S. Adam, and G. Armstrong. 2004. Marketing. 6th ed. Australia: Pearson Prentice Hall.
- Lawrence, F.C., R.C. Christofferson, S.E. Nester, E.B. Moser, J.A. Tucker, and A.C. Lyons. 2003. Credit card usage of college students: evidence from Louisiana State University. Research Information Sheet Number 107.
- Safakli, O.V. 2007. Motivating factors of credit card usage and ownership: evidence from Northern Cyprus. Investment Management and Financial Innovations. 4(4): 133-143.